

mr.sc. Danijel Vojak, „Romi – marginalci u hrvatskoj prošlosti i sadašnjosti i/ili europskoj budućnosti?“

O pojmovima

Naziv „Romi“ odnosi se na sve pripadnike različitih romskih skupina, koji vlastiti nacionalni identitet izvode iz zajedničkog indijskog porijekla. U Hrvatskoj su se do unazad trideset godina nazivali Ciganima, Jedupima i drugim imenima. Na prvom romskom kongresu u Londonu u travnju 1971. želeći ukazati na potrebu poboljšavanja njihovog socijalnog položaja, prihvaćeno je ime Rom (romski čovjek) kao zajedničko ime za sve Rome.¹

Odnos hrvatskih vlasti prema Romima

Hrvatske vlasti slijedile su modele većine europskih državnih vlasti prema Romima. Od doseljavanja u drugoj polovini XIV. st. do polovine XVI. st. Romi su na hrvatskim područjima bili „prihvaćeni“ kao egzotični stranci, a oni sami su o sebi govorili kao prognanim kršćanskih hodočasnicima. No, sa sve izraženim nepovoljnim društvenim prilikama u Europi u XVI. st. započinje progon romskih nomadskih skupina. U taj proces uključuju se hrvatske vlasti, posebice Hrvatski Sabor koji je od tada donio brojne odredbe o progonu i strogom kontroliranju Roma. Često su ove odredbe neprovedene, posebice zbog inertnosti državnih i lokalnih vlasti, te otpora romskog stanovništva. Takav je bio slučaj s nizom odredbi o Romima koje su donijeli Marija Terezija i Josip II u drugoj polovini XVIII. st. Jedan od inicijatora za donošenje strožih zakona o Romima krajem XIX. st. bila je skupina gospodarstvenika, okupljena u unutar Hrvatsko – slavonskog gospodarskog društva. U razdoblju između dva svjetska rata dio hrvatskih vlasti nastojao je riješiti ovu problematiku propisujući prisilnu kolonizaciju (asimilaciju) i sprečavanje kretanja stranih (nomadskih)

¹ Jean-Pierre Liégeois, *Gypsies and Travellers*. Strasbourg, 1987., str. 24 – 26.

Roma. Ustaška vlast u NDH, slijedeći nacistički model odnosa prema Romima, izvršila je genocid nad njima. Vlasti socijalističke Hrvatske nisu provodile represivno – asimilacijsku politiku prema Romima, no nisu niti poticale njihovu veću integraciju u hrvatsko društvo. O tome svjedoči činjenica da Romi nisu bili priznati kao zasebna narodnost. Situacija je djelomično poboljšana od 1990., kada su doneseni brojni zakoni i programi (Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, 2002.; Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, 2000.; Nacionalni program za Rome Vlade RH, 2003.; Akcijski plan Desetljeća za uključivanje Roma 2005. – 2015, Vlade RH, 2005.). Kako bi se navedeni programi uspješno provodili, osnovana su posebna tijela (Radna skupina za praćenje provedbe Akcijskog plana, Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalnog programa). Osim ovih tijela, potrebno je istaknuti rad Ureda za nacionalne manjine RH, Savjeta za nacionalne manjine i Uprave za nacionalne manjine u sklopu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.

Određeni utjecaj na odnos hrvatskih vlasti prema Romima ima proces približavanja Hrvatske članstvu u Europskoj uniji, posebice u kontekstu usvajanje prava i obveze zaštite ove manjine prema europskom modelu. Ukratko je potrebno istaknuti kako su se institucije Europske unije počele baviti romskom problematikom od sredine 1970-ih, kada je Vijeće Europe donijelo „Rezoluciju 13 o društvenoj situaciji nomada u Europi“ (1975.). Zatim su slijedile odredbe kojima se nastojao propisati položaj Roma, poboljšati njihov obrazovni, ekonomski i zdravstveni položaj. Početkom ožujka ove godine, Europski parlament usvojio je „EU strategy on Roma inclusion“ („EU strategiju integracije Roma“), kojima je propisao obvezne minimalne standarde na razini Europske unije s ciljem poboljšanog romskog pristupa radnim mjestima, obrazovanju, stanovanju i zdravstvenoj skrbi. Dio nevladinih organizacija, poput Hrvatskog helsinškog odbora, Instituta otvorenog društva, Centra za ljudska prava i dr., aktivno su sudjelovali, a neki od njih i danas sudjeluju, u provođenju određenih mjera zaštite prava romske manjinske skupine u Hrvatskoj.

Društvena marginalnost (ekonomska, kulturno - obrazovna, politička)

Od doseljavanja u Hrvatsku u XIV. st. do danas, Romi su činili jednu od marginalnih manjinskih skupina, koja je vidljiva u gotovo svim područjima njihova života.

Odnos između Roma i hrvatskog stanovništva održao je sliku položaja Roma u zemljama srednje i zapadne Europe. U ovim zemljama Romi su u manjem broju živjeli, u usporedbi s zemljama jugoistočne i istočne Europe, poput Rumunjske, Bugarske, Srbije, Kosova, Makedonije, Poljske, Rusije. Njihov broj u Hrvatskoj nikada nije prelazio više od 1% u ukupnom stanovništvu. Prema službenim podacima iz popisa stanovništva 2001. taj broj je nešto manji od 10 000, što je činilo 0,2% od ukupnog stanovništva. Istodobno, zanimljivo je naglasiti kako prema neslužbenim procjenama ima oko 40 000 Roma u Hrvatskoj. Slični su omjeri bili i u ranijim popisima stanovništva, posebice od provođenja prvih modernih popisa stanovništva od 1880. godine. U svim popisima stanovništva primjetno je kako su brojni Romi „prikivali“ (etnički mimikrirali) vlastitu narodnost i izjašnjavali se kao pripadnici druge, najčešće većinske, narodnosti. Jedan dio romskih udruga pozivao je Rome da se u što većem broju izjasne kao pripadnici vlastite narodnosti u prestojećem popisu stanovništva iz 2011.

Romi na hrvatskim područjima većinom su se bavili zanimanjima koja su se uklapala u njihov (nomadski) način života. Obrada metala, trgovina stokom (konjima) i pokućarstvo, sakupljanje sirovina i dio uslužnih zanimanja (glazbenici, proricatelji sudbine i sl.). Većinu ovih zanimanja Romi su napustili pod utjecajem nepovoljnih gospodarskih prilika (industrijalizacija), te pritiska državnih i lokalnih vlasti. Tako je znatan dio njih prešao na sjedilački način života, koji danas prevladava kod Roma u Hrvatskoj. No, i dalje je prisutna visoka stopa nezaposlenosti kod Roma, o čemu govori podatak da je u 2009. oko polovina od ukupno popisanih Roma bila službeno evidentirana kao nezaposlena na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje. Dio problematike nezaposlenosti Roma čini pitanje diskriminacije, što djelom

unazađuje određene napore hrvatskih vlasti u njegovom rješavanju (npr. sufinanciranje obrazovanja i zapošljavanja, osposobljavanje samozapošljavanja, i sl.).

Kulturno – obrazovna marginalnost Roma u Hrvatskoj najvidljivija je u niskoj razini njihove obrazovanosti i nedovoljnoj kulturnoj organiziranosti. Sve do 1945. gotovo svi Romi bili su slabo obrazovani, gotovo potpuno nepismeni. Unatoč nametanju zakonske obveze o obvezatnom osnovoškolskom obrazovanju, ona se u većoj mjeri počela primjenjivati tek u razdoblju socijalističke Hrvatske. I danas su prisutni problemi s redovitim polaskom romske djece u osnovnu školu, njihovim odustajanjem od obrazovanja i visokom broju djece ponavljača razreda. Osim toga, 2007. stopa pismenosti Roma u Hrvatskoj bila je oko 36%, što je znatno manje od prosječne stope od 90%. Kulturno organiziranje Roma započeto je u punoj mjeri tek od 1990-ih, osnivanjem romskih udruga i njihovim organiziranjem raznih kulturnih priredbi, izdavanjem knjiga, časopisa i drugih sličnih djela. Zasigurno se mora spomenuti kako je Veljko Kajtazi 2008. izdao *Romsko - hrvatski i hrvatsko - romski rječnik*, što čini jedan od temelja standardizacije romskog jezika na ovom području.

Tek u 1990-ima Romi su se u Hrvatskoj započeli politički organizirati. U prethodnim razdobljima nije poznata niti jedna inicijativa među Romima kojom bi se istaknuli kao aktivni sudionicima političkih procesa. Na posljednjim parlamentarnim izborima izabran je Nazif Memedi, koji je time postao prvi romski zastupnik u Hrvatskom saboru.

Povijesna/historiografska marginalnost

Društvena marginalnost Roma u Hrvatskoj odražava se u hrvatskoj znanosti, posebice u historiografiji. U središtu historiografskog istraživanja, posebice od 1980-ih, bilo je romsko stradanje za vrijeme Drugoga svjetskog rata, posebice na području Nezavisne Države Hrvatske. No, od tada do danas nije objavljeno niti jedno sintetsko historiografsko djelo. Slična je situacija u drugim znanostima, u kojima nedostaje sociološko, etnološko,

antropološko sintetsko djelo.

Zaključne misli

Romi su se isticali od svih drugih skupina stanovništva sa svojom kulturom, običajima i načinom života. Upravo su zbog ovakve „posebnosti“ Romi do danas ostali u znatnoj mjeri na margini hrvatskog društva. Hrvatske vlasti, poput većine europskih vlasti, percipirale su ih ponajprije kao problem, za kojeg su namijenile razne i često nasilne metode. U posljednjih dvadesetak godina položaj Roma u hrvatskom društvu se mijenja, što je vidljivo u njihovom društvenom organiziranju. No, problemi vezani uz nezaposlenost, loše uvjete života i obrazovanost i dalje ih potiskuju na margine hrvatskoga društva. Zbog toga se moraju u punoj mjeri početi provoditi brojne odredbe hrvatskih i europskih vlasti, kako bi se sadašnji Rom marginalac integrirao u ova društva.

Izbor iz literature²

1. *Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju*. Zagreb, 2008. (ur. Petra Hobljaj).
2. Hrvatić, Neven, Posavec, Koraljka Odgoj i obrazovanje Roma u Hrvatskoj: nove paradigme. *Napredak*, 146 (2005.), br. 4, str. 455 – 467.
3. Hrvatić, Neven, Ivančić, Suzana, Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 9 (2000.), br. 2/3 (46/47), str. 251 – 266.

² O bibliografiji radova o Romima vidjeti: Ljubomir Andrejić, Prilog bibliografiji o Ciganima. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, 33 (1970.), str. 209 - 270.; Ruža First - Dilić, Izbor iz bibliografije radova o Romima. *Sociologija sela*, 23 (1985.), br. 87/90, str. 99-106.; Marija Dalbello, Prilog bibliografiji o Romima (Ciganima) u SFR Jugoslaviji s posebnim obzirom na etnološku i folklorističku građu u periodici. U: *Međunarodni naučni skup Jezik i kultura Roma* (gl. ur. Milan Šipka). Sarajevo, 1989., str. 429 - 499.; Ljubica Radović, Popis knjiga, članaka i serijskih publikacija o Romima tiskanih od 1990. do 2000. godine u Republici Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 9 (2000.), br. 2/3 (46/47), str. 337 - 344.; Vladimir Stipetić, Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*. Zagreb, Dubrovnik, str. 90 – 91.; Vladimir Geiger, Etničke skupine/zajednice u Hrvatskoj u suvremenoj hrvatskoj historiografiji. *Historijski zbornik*, 60 (2007.), br. 323 – 367.

4. *Izveštće o provođenju Nacionalnog programa za Rome za 2007., 2008. i 2009. godinu.*
Zagreb, 2010., u:
[\(http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/content/view/134/1/lang.hrvatski/](http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/content/view/134/1/lang.hrvatski/)
(30.IV.2011.).
5. Liegoise, Jean-Pierre, *Romi u Europi.* Zagreb, 2009.
6. *Kako žive hrvatski Romi?* Zagreb, 2005. (ur. Maja Štambuk).
7. Novak, Jagoda, Romi u razdoblju pristupanja Europskoj uniji : marginalizacija, asimilacija ili integracija? *Novi Kamov*, 6 (2006.), br. 20 (3), str. 24 – 31.
8. Novak, Jagoda, Romska zajednica i međunarodne institucije: tek relativan uspjeh zaštite ljudskih i manjinskih prava. *Migracijske i etničke teme*, 20 (2004.), br. 4, str. 403 – 432.
9. Novak, Jagoda, Feletar, Ivana, Pecnik, Aron, *Provedba Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma za Hrvatsku u periodu 2009. – 2010. godinu (u kontekstu Okvira za praćenje Desetljeća za uključivanje Roma, UNDP, 2008.).* Zagreb, 2011.(u tisku).
10. Šućur, Zoran, Romi kao marginalna skupina. *Društvena istraživanja*, 9 (2000), br. 2/3 (46/47), str. 211 - 227.
11. Vojak, Danijel, Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje "ciganskoga pitanja" u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st. *Društvena istraživanja*, 18 (2009.), br. 6 (104), str. 1153 – 1171.
12. Vojak, Danijel, Zakonsko reguliranje položaja romskog stanovništva na području banske Hrvatske 1873 – 1918. *Radovi*, 37 (2005.), str. 145 – 162.
13. Vojak, Danijel, Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850. - 1910. *Časopis za suvremenu povijest*, 36 (2004.), br. 2, str. 701-728.